

DIPLOMAȚIA VATICANĂ ȘI POLITICA MONDIALĂ

O disertație depusă pentru obținerea titlului de Doctor în Științe Politice la SNSPA

București, România, de José Guillermo Ordorica Robles

REZUMAT

Acțiunile din sfera diplomatică a Sfântului Scaun au atras atenția comunității internaționale, în special în ultima vreme, când regretatul Papa Ioan Paul al II-lea a devenit o persoană populară pe întregul glob. Importanța sa crescândă este deosebit de relevantă în domeniile referitoare la moralitatea internațională, dezvoltarea dreptului internațional și a altor subiecte legate de drepturile omului și promovarea păcii și a înțelegerii în întreaga lume. Ca rezultat al activismului Sfântului Scaun, atât mass-media internațională, cât și comunitatea științifică au devenit din ce în ce mai conștiente de autoritatea crescândă a Sfântului Scaun și urmăresc cu atenție contribuția sa în diferite domenii importante pentru agenda globală.

Această lucrare își propune să arate cum Sfântul Scaun, ca stat suveran, susține că în lumea de astăzi, puterea influenței politice și economice sunt departe de a garanta pacea. De asemenea, lucrarea dorește să arate rolul crucial pe care îl joacă Sfântul Scaun în limitarea acțiunilor altor state pe arena internațională, în special a celor care sunt ghidate de urmărirea puterii și a forței militare în îndeplinirea intereselor naționale. Această dizertație vrea să contribuie la construirea unei noi imagini asupra Vaticanului, care depășește rolul său de centru religios și autoritate supremă a Bisericii Catolice, prezentându-l ca actor al dreptului internațional care beneficiază de o infrastructură diplomatică foarte bine dezvoltată și o vastă rețea de contacte în întreaga lume.

Acest proiect analizează influența decisivă a Sfântului Scaun în condiția sa de subiect *sui generis* înaintea dreptului internațional. Astfel, Sfântul Scaun lucrează pentru adoptarea universală a principiilor și a regulilor obligatorii care să ofere o platformă pentru pace,

cooperare și înțelegere între națiuni. Crucial pentru această analiză va fi înțelegerea legăturii puternice dintre legea naturală și legea pozitivă, așa cum este înțeleasă de Sfântul Scaun. Răspunsul Sfântului Scaun la conflictele percepute între legea naturală și cea pozitivă este întotdeauna ghidat de o perspectivă bazată pe teologia și valorile catolice și prin presupunerea că lumea are un conducător suprem: Dumnezeu.

Această disertație are o viziune largă. În patru capitole, surprinde comportamentul Vaticanului ori de câte ori a fost confruntat cu evenimente majore care au schimbat forma politicii mondiale. Acestea includ descoperirea Americii în secolul al XVI-lea, revoluțiile politice din secolul al XVIII-lea și cele sociale din secolul al XIX-lea și al XX-lea, precum și conflictele armate majore din secolul trecut. De asemenea, trece în revistă aspecte importante ale pontificatelor din secolul al XXI-lea. Principalele întrebări pe care le ridică această disertație se referă la natura Vaticanului ca actor în relațiile internaționale. Este Vaticanul un stat suveran, o entitate religioasă sau o combinație a ambelor? Dacă este considerat un stat, atunci care sunt atributele sale? Are un interes național și, dacă da, cum îl urmărește și prin ce mijloace? Vaticanul urmărește puterea în sensul temporal al cuvântului, în conformitate cu știința politică și teoria relațiilor internaționale sau exercită influență pentru a modela lumea în conformitate cu valorile creștine? Alte întrebări importante analizate sunt cele ale conceptului de pace conform căruia Vaticanul acționează pe arena internațională, precum și particularitățile dreptului internațional conform cărora Sfântul Scaun ar dori să conducă politica mondială. Toate aceste întrebări sunt încadrate sub o ipoteză generală în care Vaticanul este văzut ca un actor *sui generis* al comunității globale care, deși neagă participarea activă la politica mondială, este un adevărat activist care exercită puterea în moduri neconvenționale (*soft power*) și are un prestigiu și o capacitate enormă de a influența rezultatul diferitelor conflicte din relațiile internaționale.

Răspunsurile la aceste întrebări pot fi găsite în această lucrare, dar cu avertismentul că circumstanțele istorice mondiale ale fiecărui moment și amprenta personală a fiecărui papă afectează pozițiile pe care Biserica le ia ca actor pe scena internațională. Cu toate acestea, o imagine de ansamblu generală asupra comportamentului Vaticanului confirmă anumite tendințe care se păstrează de-a lungul timpului, după cum se exemplifică în acceptarea treptată a ordinii liberale stabilite după cel de-al Doilea Război Mondial: chiar dacă Biserica consideră acest ordin liberal ca fiind ateu și pro-laic, a ajuns să accepte că trebuie să participe la această nouă ordine, astfel încât să poată exercita influența pe care o caută asupra scenei politice internaționale. Biserica are o istorie de adaptare lentă, dar sigură la circumstanțele temporale, considerând totuși că păstrează o chemare de ordin superior. Urmând cursul istoric, se poate observa că această tendință se păstrează de-a lungul secolelor: Vaticanul este cu un pas în urma ideilor revoluționare, dar în cele din urmă își adaptează poziția pentru integra ideile laice, în special în secolul al XXI-lea.

Această teză de doctorat include următoarele patru capitole:

În capitolul unu, acest studiu oferă o viziune generală asupra Sfântului Scaun în politica mondială, pentru a-l încadra în conformitate cu o abordare teoretică specifică. Condiția sa de stat, conceptele de interes național și putere, sunt, de asemenea, studiate în sfera diferitelor școli de gândire ale relațiilor internaționale. Capitolul revede, de asemenea, modul în care Sfântul Scaun își exercită puterea folosind influența, prestigiul și infrastructura sa instituțională din întreaga lume.

Relațiile internaționale, dreptul internațional, istoria și sociologia sunt domenii relevante de studiu pentru acest prim capitol al disertației. Autorii referențiali principali sunt Thomas Hobbs, Hans Morgenthau (Realism clasic), Kenneth Waltz (Neorealism), Jack Snyder (Realism defensiv), Stephan Walt (Echilibru și amenințări) și Jodok Troy (Eclectic), printre

alții. În același timp, se face referire la sociologia istorică atunci când se abordează subiecte specifice ale Bisericii Catolice, cum ar fi vocația sa pacifistă (Raymond Aron).

Capitolul doi are în vedere sosirea europenilor pe continentul american și modul în care Biserica Catolică a contribuit la dezvoltarea timpurie a drepturilor omului. Acest capitol acordă o atenție specială ideii misionare a omenirii și figurilor istorice cruciale în dezvoltarea drepturilor nativilor americani, atât din partea călugărilor veniți în America, cât și a intelectualilor care au rămas în Europa, dar au participat activ la dezvoltarea acestor drepturi, în special în timpul faimoasei dezbateri de la Valladolid din 1540. Pentru a înțelege mai bine detaliile acestei evoluții teoretice, acest capitol va aborda și contribuțiile teologilor-juriști spanioli. În același timp, acest capitol prezintă contramișcarea cu privire la drepturile omului care a avut loc în cadrul Bisericii ca urmare a ciocnirii dintre papalitate și mișcările protestante din Europa. Acest lucru a deschis un decalaj ideologic între Roma și restul lumii, o divizare adâncită de revoluțiile politice și sociale din secolele XVIII și XIX, în strânsă legătură cu procesele de emancipare socială și cu cererile de justiție socială, egalitate, și statul de drept, în fața dominanței monarhiilor absolute sau a puterilor dominante, care au continuat să fie susținute de papalitate. Prin urmare, acest capitol relevă contradicțiile dintre pozițiile adoptate de Biserică și promulgate de Vatican în ceea ce privește drepturile populațiilor native americane și practica Vaticanului de a se alătura celor bogați și puternici ai vremii.

Acest capitol abordează, de asemenea, în detaliu procesele de schimbare în gândirea Bisericii, pe măsură ce se adaptează noilor circumstanțe. În Lumea Nouă, evenimentele au zdruncinat mintea și conștiința instituției europene, inclusiv pe liderii Bisericii. În secolul al XVIII-lea, Războiul de Independență al SUA și Revoluția Franceză și, în secolul următor, gândirea marxistă, au contestat profund credințele de lungă durată în Biserică. După revoluțiile sociale și politice din secolele XVIII și XIX, politica internațională și-a concentrat atenția asupra

importanței drepturilor și demnității omului; în același timp, viața politică a fost secularizată și desprinsă de Biserică. Ca răspuns, Sfântul Scaun a adoptat la început un discurs care condamna ideile liberale. Confruntat cu mișcările sociale, Vaticanul a insistat că suveranitatea nu vine de la oameni, ci de la Dumnezeu. Într-un fel, poziția Bisericii a fost un pariu împotriva evoluției politicii și a bunăstării sociale în lume. Luând în considerare sfera largă a comportamentului Bisericii în scena internațională în ultimele cinci secole, acest capitol oferă o trecere în revistă a poziției Sfântului Scaun cu privire la evenimentele cruciale de pe scena mondială.

Capitolul trei al acestei disertații abordează o epocă crucială în politica Vaticanului. Mediul în continuă schimbare din politica internațională și progresul procesului de secularizare au determinat Vaticanul să se adapteze la circumstanțe noi, dar a făcut-o întotdeauna în ritmul său, insistând de exemplu asupra valorii „concordatelor” pentru a face față relației Biserică-Stat. Cu toate acestea, provocările Revoluției Industriale și războaiele din prima jumătate a secolului XX, inclusiv Revoluția Bolșevică, au cerut ca Sfântul Scaun să se adapteze la ordinea wilsoniană emergentă, fără a se admite rolul și mandatul acordat Ligii Națiunilor, Ligă care era prea liberală pentru Curia Romană. Dar, atrocitățile celui de-al Doilea Război Mondial, Holocaustul și utilizarea bombelor nucleare de către Statele Unite în Hiroshima și Nagasaki, nu au putut fi negate de Vatican, chiar dacă aceste evenimente nu au fost puternic condamnate de către Papă la acea vreme. Cu toate acestea, pentru lume, inclusiv pentru Vatican, era clar că va fi nevoie de o nouă ordine mondială pentru a păstra pacea. Liberă prin definiție, noua ordine a dat naștere Organizației Națiunilor Unite. Confruntat cu aceste evoluții, Vaticanul a acceptat noile reguli ale multilateralismului și s-a aliat cu Washington în lupta comună împotriva totalitarismului și comunismului. De atunci, treptat, dar în mod constant, Vaticanul a susținut doctrinele drepturilor omului și dreptului internațional, în timp

ce s-a distanțat de orice evoluție a dreptului pozitiv care contravine dreptului natural și învățăturilor Bisericii.

În acest al treilea capitol este abordată, de asemenea, publicarea în anul 1848 a Manifestului Partidului Comunist. Deși a fost o perioadă dificilă, în 1891, Papa Leon al XIII-lea a deschis discursul Bisericii, urmând ideile filosofice ale Sfântului Toma de Aquino despre binele comun și principiile dreptului natural prin scrisoarea enciclică *Rerum Novarum*, care avea ca scop declarat restabilirea și perfecționarea ordinii sociale conform legii Evangheliei. Acest proces, cunoscut sub numele de Conciliul Vatican I, este revizuit în acest capitol. O atenție specială este acordată modului în care Biserica, ce se confruntă cu provocarea materialismului, a început să găsească o modalitate de a se moderniza în legătură cu subiecte precum viața, politica, economia, munca, comerțul, industria, progresul și pacea. Capitolul abordează, de asemenea, poziția Vaticanului cu privire la exercitarea libertăților în cadrul legii naturale, justiției sociale și a solidarității.

Conflictele majore care au avut loc în prima jumătate a secolului al XX-lea au zguduit puternic Roma. Închiși între zidurile Vaticanului, papii succesivi au cerut o pace creștină (*omnia instaurare in Christo*), una care ar fi posibilă prin stabilirea regatului lui Hristos pe Pământ (*de pace Christi in regno Christi quaerenda*). Holocaustul și bombele atomice aruncate asupra Hiroshimei și Nagasaki au forțat Vaticanul să decidă definitiv aderarea la eforturile de stabilire a unei noi ordini mondiale după cel de-al Doilea Război Mondial, de ordin liberal și care să urmeze un model similar celui adoptat de Liga Națiunilor în 1919. În timp ce Vaticanul inițial s-a opus ferm Ligii Națiunilor, în urma acestor evenimente s-a confruntat cu necesitatea de a aborda în mod corespunzător pacea și războiul în temeiul dreptului internațional și al dreptului umanitar internațional. Confirmarea acestei noi perspective este faptul că, după ce a fost invitat în 1964 să adere la ONU ca stat observator,

Vaticanul a acceptat în cele din urmă în 2004. Un element important al celui de-al treilea capitol este analiza faptului că, pentru prima dată în istorie, Vaticanul a susținut dezvoltarea economică și justiția socială ca platforme pentru construirea unei păci universale durabile. În consecință, acest capitol trece în revistă învățăturile unor papi foarte importanți precum Pius al XII-lea și alții care au urmat inițiativei lui Ioan al XXIII-lea din timpul celui de-al Doilea Conciliu Vatican, cu scopul de a schimba structura împărțirii bogăției în lume, care a urmat ca rezultat al colonialismului și a creat sărăcie pe scară largă.

Susținută de Declarația Universală a Drepturilor Omului, noua ordine internațională cerea Bisericii să înțeleagă justiția economică internațională sub diferiți parametri, în conformitate cu obiectivele și principiile Cartei Națiunilor Unite. În scena politică internațională conflictuală a Războiului Rece, Vaticanul a propus construirea unei „Civilizații a Iubirii” în care pacea să fie rezultatul dezarmării, al cooperării și al statului de drept. Acest capitol arată astfel Vaticanul într-o perioadă de tranziție masivă, anume trecerea de la a fi un susținător al conducătorilor la a fi un susținător al poporului. Al treilea capitol se încheie cu sosirea Papei Ioan Paul al II-lea, care a jucat un rol major în remodelarea relațiilor internaționale după terminarea Războiului Rece. Diplomația Vaticanului sub Ioan Paul al II-lea a fost alimentată de conceptul de solidaritate și a adoptat moștenirea „Civilizației Iubirii”, adăugându-i dimensiunea „Globalizării Solidarității”. Împreună, ambele concepte au oferit o nouă perspectivă asupra multilateralismului și a rolului Națiunilor Unite în contribuția la construirea păcii mondiale.

Capitolul patru analizează Biserica sub conducerea lui Ioan Paul al II-lea, Benedict al XVI-lea și actualul papă Francisc. Acest capitol studiază conservatorismul lui Ioan Paul al II-lea și al lui Benedict al XVI-lea cu privire la preocupările emergente ale societății internaționale și ale oamenilor de rând în viața lor de zi cu zi. Importanța crescândă a mișcărilor societății

civile și a ONG-urilor a modelat pontificatele fiecăruia dintre acești trei papi și a făcut posibilă tranziția de la primii doi papi conservatori la actualul papă, un iezuit și un reformator liberal, care a surprins lumea cu punctele sale de vedere de natura progresistă. Sub Francisc, abordarea Bisericii față de subiecte polemice precum drepturile LGBTQ +, ocrotirea planetei și justiția socială pentru săraci s-a schimbat, făcând un mare salt față de predecesorii săi. După cum s-a arătat și în capitolele precedente, în capitolul patru se arată și mai clar tendința celor trei papi de a urma învățăturile celui de-al Doilea Conciliu Vatican și adoptarea unei agende și mai radicale sub mandatul lui Papa Francisc.

Benedict al XVI-lea a adoptat o poziție fermă împotriva terorismului, criticând în același timp ONU pentru lipsa de angajament față de respectarea legii naturale, înțelegând ca venind direct de la Dumnezeu în cele Zece Porunci și care favorizează în același timp dezvoltarea progresivă a dreptului pozitiv, legea națiunilor. Acest papă german a trebuit să abordeze problemele apărute în incinta Vaticanului în timpul mandatului lui Ioan Paul al II-lea și, în același timp, a denunțat riscurile modernității, raționalismului și relativismului pentru culturile creștine și occidentale. Un conservator prin definiție, Benedict al XVI-lea este, de asemenea, prezentat în acest capitol ca un revoluționar. De asemenea, el a favorizat secularizarea Bisericii, adică deschiderea Bisericii către noi practici democratice în propriile sale structuri de guvernare și, în mod neașteptat, a demisionat de la papalitate la sfârșitul lunii februarie 2013, stabilind drumul pentru abordarea corectă a problemelor care afectează lumea.

După demisia lui Benedict al XVI-lea, Jorge Bergoglio a fost ales papă, drept Francisc I. Venind din Argentina, noul papă a contestat imediat supremația pretenției italiene și europene asupra papalității și a adus schimbare în ceea ce privește justiția socială și sărăcia. Francisc este cu siguranță un papă original, care a angajat Vaticanul în ceea ce s-a numit „globalizarea

indiferenței”, fenomen despre care spune că duce la excluderea socială (în îndemnul său apostolic *Evangelii Gaudium*), migrație în masă și conflict. Francisc a luat în mod deschis măsuri în favoarea transparenței finanțelor Vaticanului și este un ambasador al luptei împotriva corupției din întreaga lume. Un diplomat pragmatic, similar din acest punct de vedere cu Ioan Paul al II-lea, Francisc creează ceea ce se numește „Efectul Francisc”, care va fi un subiect important dezbătut în acest capitol.

Acest capitol studiază poziția lui Francisc în favoarea unei Biserici mai deschise, care să fie tolerantă și gata să se angajeze în dialog cu minoritățile și sectoarele vulnerabile ale tuturor societăților. Francis este, de asemenea, un militant în lupta împotriva schimbărilor climatice și a adoptării de către comunitatea internațională a unor politici durabile în favoarea conservării planetei. Francisc a arătat angajamentul diplomatic puternic al Vaticanului față de agenda socială internațională. El a fost primul papă care să confirme faptul că Biserica este un expert al naturii umane. Acest al patrulea capitol relevă modalitățile prin care abilitățile diplomatice ale lui Francisc sunt utilizate în favoarea celor din Sudul Global. Secțiunea finală a acestui al patrulea capitol face o scurtă trecere în revistă a posturii adoptate de Vatican cu privire la pandemia Covid-19 și necesitatea solidarității comunității internaționale pentru a evita monopolul resurselor economice și farmaceutice.

În final, este clar că, sub actualul papă, Francisc, Biserica susține învățăturile venite de la călugării din secolul al XVI-lea și din Dezbaterile de la Valladolid, în special cele referitoare la necesitatea schimbării structurilor economice care creează sărăcie și supune la risc ecosistemului planetar.

Această disertație se încheie cu reflecții concludive asupra comportamentului Vaticanului într-un viitor care nu poate fi prezis. Cu toate acestea, Biserica a dovedit că are o influență

enormă, adică „soft power”, pentru a se consolida ca actor extrem de important în relațiile internaționale, ce nu poate fi ignorat.